
UDK: 343.431-058.64
Izvorni znanstveni članak
Primljen 4. X. 2017.

IRENA MUSA
Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru
musa.irena@gmail.com

TRGOVINA LJUDIMA – ROPSTVO 21. STOLJEĆA

Sažetak

U ovome se radu govori o trgovini ljudima koja je kompleksan društveni fenomen čija dinamičnost, mobilnost i organiziranost u nacionalnim i međunarodnim razmjerima predstavlja složen i ozbiljan problem suvremenoga društva. Nakon trgovine drogom i ilegalne trgovine oružjem, trgovina ljudima danas se spominje kao treća najprofitabilnija kriminalna aktivnost. Trgovina ljudima funkcionira na načelu ponude i potražnje. S jedne strane, nasilje, siromaštvo i represija guraju ljude u potragu za boljim životom ili samo u borbu za opstanak, s druge strane, u razvijenim i bogatim zemljama raste potražnja za jeftinom radnom snagom. Trgovina ljudima obuhvaća različite oblike eksploatacije i nasilja nad ljudima, te je kao zločin protiv čovječnosti, jedan od najbrutalnijih primjera kojim se ugrožavaju osnovna ljudska prava i ljudsko dostojanstvo. Ova besramna rabota u ropstvo je bacila na desetke milijuna ljudskih života. U radu se trgovini ljudima pristupa kao društveno determiniranom fenomenu, čije posljedice ne pogađaju samo pojedince i društvene grupe nego društvo u cjelini.

Ključne riječi: trgovina ljudima; ropstvo; eksploatacija; žrtva; siromaštvo; marginalizacija

Uvod

Živimo u 21. stoljeću, stoljeću sveopćega napretka, visokoga stupnja tehničkoga i tehnološkoga razvitka, dostignute visoke razine standarda čovječanstva i ljudskih prava, no unatoč tomu svjedoci smo da današnje društvo nosi u sebi veliki broj suprotnosti. Suvremeno društvo živi u svome paradoksu, s jedne strane doživljava veliki tehnološki napredak, a s druge ga strane potresaju velike svjetske krize (kriza identiteta, ekonomska kriza, migracijska kriza) te mnogobrojni ratovi i siromaštvo.

Ozbiljan problem današnjega društva predstavlja trgovina ljudima koja je diljem svijeta u suvremeno ropstvo bacila na desetke milijuna ljudi. Trgovina ljudima je zločin protiv čovječnosti koji najdrastičnije i najbrutalnije ugrožava osnovna ljudska prava i ljudsko dostojanstvo, ona za sobom ostavlja tjelesno, psihički i duhovno povrijeđena ljudska bića. Trgovina ljudima je gorući globalni problem jer pogađa sve zemlje – zemlje u političkoj i ekonomskoj tranziciji, nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju, koje se pojavljuju kao zemlje podrijetla i tranzita žrtava, kao i ekonomski razvijene zemlje koje se pojavljuju kao zemlje destinacije.

Ovaj rad obuhvaća četiri poglavlja. U prvome je riječ o ropskim odnosima i trgovanju ljudima kroz povijest. Drugo se poglavlje odnosi na određenje pojmova trgovina ljudima i krijumčarenje ljudi i se ističu razlike između ovih kriminalnih djelatnosti. Uzroci trgovanja ljudima tema je trećega poglavlja. Siromaštvo je na vrhu hijerarhije motiva koji ljude gura u suvremeno ropstvo. U četvrtome se poglavlju tematiziraju manifestni oblici eksploatacije i nasilja nad ljudima, a posebna se pozornost posvećuje dječjemu ropstvu.

1. Povijest ropskih odnosa

Povijest ropskih odnosa i nepostojanje svijesti o važnosti poštovanja ljudskih prava stari su otprilike koliko i povijest čovječanstva. Podatci o robovima u vrlo ranim godinama razvoja čovječanstva uglavnom su povezani s njihovim pravnim statusom. Robovi su najčešće bili vlasništvo svojih gospodara. Hamurabijev zakonik iz 18. stoljeća prije Krista govori o nagradama i kaznama prilikom kirurških operacija s razlikom rade li se one na slobodnim ljudima ili robovima. Taj Zakonik poznaje i termin

prostitucije. Prema tom Zakoniku prostitutke su smatrane jednim slojem ženskoga pučanstva koji nije imao muškoga gospodara.¹ Već je u petome stoljeću nove ere prostitucija bila veoma rasprostranjena i njome se bavila pretežno ženska populacija. Drevna prostitucija izvire iz robovlasničkoga društvenog poretka i politeističke kozmogonije, pa su tadašnje prostitutke uglavnom bile robinje bogatih građana ili vjernice posvećene određenom politeističkom božanstvu, u čijem hramu su seksualno opsluživale posjetioce. Prostitutke nisu raspolagale novcem uplaćenim za njihove usluge, taj novac ubirali su vlasnici robinja i uprave hramova. Pojedini sociolozi prihvaćaju grubu podjelu drevne prostitucije na prinudnu, ropsku i dobrovoljnu hramsku prostituciju. Same su prostitutke svuda bile manje ili više stigmatizirane, npr. bile su vidno obilježene, za ono vrijeme skarednom odjećom. Rimski je vlast jednako kao i grčka podupirala prostituciju kao normalan segment društvenoga života.

U srednjem vijeku u Europi, u razdoblju feudalizma i kršćanstva, dolazi do promjene profila prostitucije kao društvenoga fenomena. Onovremeni vjerski autoriteti i društvo, označavaju i prihvaćaju prostituciju kao nužno zlo prema kojem se kanalizira ljudska pohota, kako bi se od nje zaštitila svetost braka i, općenitije uzeto, poželjna čednost ženske populacije. U srednjem vijeku prostitucija se najčešće pojavljuje u dva oblika i to kao građanska i vojnička. Građanska prostitucija podrazumijeva aktivnosti javnih kuća², a vojnička integraciju prostitucije u dugačke ratne pohode u kojima su prostitutke pružale usluge svojim pripadnicima pohoda. Vojne su prostitutke u Europi u sedamnaestome stoljeću u nekim vojskama bile organizirane u prateće jedinice, uglavnom pod zapovjedništvom zapovjednika odgovarajućega vojnog čina.³

U modernome dobu opseg prostitucije se nije smanjio, samo se promijenio oblik njezine institucionalizacije. Vojna je prostitucija nestala, a aktivnost je proširena izvan javnih kuća u sektor zabave pa i kulture. Sociološka je misao identificirala uzročno utemeljenje prostitucije u

1 Usp. SUSANNE EVERETT, *History of slavery*, Grange Books, London, 1996., str. 2. – 6.

2 Povijest medicine ističe da su u Europi javne kuće smatrane leglom zaraze, te su predstavljale opasnost za zdravlje zajednice. Stoga su europske javne kuće postale predmet najstarijih sanitarnih propisa, i do danas se sanitarno prate svuda gdje postoje.

3 Usp. ALJOŠA MIMICA – Marija Bogdanović, *Sociološki rečnik*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2007., str. 453.

socijalnoj bijedi, općoj neprosvijećenosti i, osobito, u društvenoj neravnopravnosti žena.

Danas je prostitucija raširena po cijelome svijetu. Posljednjih desetljeća svjetsko siromaštvo generira brojne oblike masovnoga stradanja pa i sve rašireniju prostituciju koja najviše zahvaća najranjivije skupine, žene i djecu. Globalizacija je pogodovala razvoju organiziranoga kriminala pod čijom kontrolom prostitucija postaje pretežno prinudna jer je prepoznata kao izvor ogromne zarade bez posebnoga ulaganja i rizika. Stoga, danas prostitucija poprima oblike okrutne eksploatacije marginaliziranoga mnoštva žena i djece, koji se tako nalaze u ropškome položaju, slično kao u davnoj prošlosti.

U davnoj je prošlosti rad robova omogućio najnaprednijim civilizacijama da iskoristite svoje znanstvene i kulturne potencijale i tako dosegnu kulturni i gospodarski vrhunac. Primjerice, u Egiptu su piramide, palače i hramove gradile stotine tisuća robova, a stare Sparta i Atena ovisile su o prisilnome radu. Većina su atenskih robova bili sluge u domaćinstvima, a njihova je sreća ovisila o odnosu koji bi razvili sa svojim vlasnicima. Grčki robovlasnički model preuzeli su Rimljani koji su osvajačkim pohodima svoje carstvo opskrbljivali besplatnom radnom snagom. Najprivilegiraniji robovi u Rimu bili su tajničko osoblje vladara. Rimljani su se prema robovima odnosili i s iznimnom brutalnošću. Jedan od primjera okrutnoga odnosa prema robovima su bitke u arenama poznatije kao bitke gladijatora.

U vremenu nakon pada Rimskoga Carstva europske civilizacije napuštaju robovlasnički model koji zamjenjuje feudalni društveni poredak. Srednjovjekovne feudalne države počivale su na radu seljaka – kmetova. S obzirom na to da je srednjovjekovni europski prostor bio metom brojnih osvajanja naroda, od Huna, Avara, Tatara i dr., ti osvajači tijekom svojih pohoda porobljavaju veliki broj ljudi, a zarobljenici, među kojima nisu bila pošteđena niti djeca, postaju žrtvama svih mogućih oblika eksploatacije.⁴ U robovlasničkome i feudalnome stratifikacijskom sustavu očituje se nepostojanje svijesti o važnosti ljudske osobe i njezina dostojanstva.

4 Usp. BERISLAV CIMERMAN – SANDRA GLUIĆ – LOVORKA MARINOVIĆ, *Trgovanje ljudima*, Profil International, Zagreb, 2005., str. 11.

Novo razdoblje ropskih odnosa započinje u petnaestome stoljeću kad Portugalci dolaze u zapadnu Afriku. Portugalci povezuju morskim putem Europu i Afriku. Upravo će to područje dugo vremena ostati važan put kojim će se prevoziti robovi. U to vrijeme posebno se razvijaju morski putovi između Amerike, Europe i Afrike. Europski trgovci prodavali su tamnoputo stanovništvo iz Afrike u Europi, premda najviše u Sjevernoj i Južnoj Americi. Tako u Sjevernoj i Južnoj Americi crnci rade kao robovi teške fizičke poslove na plantažama i u rudnicima, te su punih 250 godina, bez osnovnih uvjeta za život, bili bespravna radna snaga bijelaca i idealna pretpostavka nagloga gospodarskog razvitka Amerike.

Ideja o jednakosti svih ljudi, bez obzira na rasu, spol ili stalež, proširuje se svijetom tek nakon Francuske revolucije 1789. godine. Ta je ideja snažno utjecala na ukidanje ropstva i potlačenosti jer je potaknula borbu protiv ropstva kao društvene uredbe i borbu protiv trgovine robljem.

Prva zemlja koja je zabranila ropstvo i trgovinu ljudima bila je Dubrovačka Republika, koja je 1416. godine usvojila Odluku kao dio Dubrovačkoga statuta koji govori o pomorskome dobru. U Odluci je pisalo da se svaka osoba na brodu smatra slobodnom.⁵

Suzbijanje ropstva na klasičan način započinje 1807. godine u Velikoj Britaniji, donošenjem zakona kojim je prodaja robova s obje strane Atlanskoga oceana postala nezakonita. „Države sudionice Bečkog kongresa 1815. godine osudile su trgovinu crnim robljem kao protivnu načelu čovječnosti i općem moralu.“⁶ Godine 1820. i Sjedinjene Američke Države donose zakon kojim trgovinu robova kažnjavaju smrću. U britanskim kolonijama ropstvo je ukinuto 1833. godine, tada je oslobođeno preko 750 000 robova. Od toga vremena Britanija je pojačala svoju politiku suzbijanja ropstva diljem svijeta. Unatoč toj kampanji protiv ropstva, ono se nastavilo i u drugoj polovici devetnaestoga stoljeća u Rusiji te na Bliskome istoku. Tek gubitkom političkoga i ekonomskoga utjecaja

5 Usp. IVICA KRISTOVIĆ, „Dubrovačka Republika prva u Europi zabranila ropstvo, čak 400 godina prije SAD-a!“, *Večernji list*, (27. I. 2014.), <<http://www.vecernji.hr/zanimljivosti/dubrovačka-republika-prva-u-europi-zabranila-ropstvo-čak-400-godina-prije-sad-a-917387>>, (21. VII. 2017.).

6 PETAR NOVOSELAC, *Posebni dio kaznenog prava*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2011., str. 134.

vlasnika robova, mnogobrojni gledaju na ropstvo kao na nešto moralno loše te ono polagano slabi.

Abraham je Lincoln 1862. godine donio dokument (tzv. *Emancipation Proclamation*) prema kojem su svi oni koji su bili u ropškome odnosu trebali biti oslobođeni toga odnosa. Ipak većina robova nije oslobođena.⁷ Godine „1865. uveden je u američki Ustav amandman 13 koji zabranjuje ropstvo u svim državama SAD-a.“⁸

Prvi važan dokument potpisan 1904. godine bio je međunarodni sporazum protiv trgovanja ljudima, posebice ženama u svrhu seksualnoga iskorištavanja (tzv. „bijelo roblje“) koje su odvožene iz Europe u Ameriku, Australiju i Novi Zeland. Šest godina poslije Međunarodnu konvenciju za suzbijanje trgovanja bijelim robljem potpisuje trinaest država i time ta vrsta trgovanja postaje nezakonita.

Suzbijanje trgovanja robovima na neki način jenjava tijekom Prvoga svjetskog rata. Nakon Prvoga svjetskog rata osnovana je Liga naroda⁹ koja predstavlja prekretnicu u globalnoj borbi za promicanje i zaštitu sloboda i ljudskih prava. Liga je naroda 1921. godine održala konferenciju u Ženevi na kojoj je termin „bijelo roblje“ zamijenjen terminom „trgovanje ženama i djecom“. Dana 30. rujna 1921. godine trideset i tri države potpisale su Međunarodnu konvenciju o suzbijanju trgovanja ženama i djecom. U okrilju Lige naroda 11. listopada 1933. godine potpisana je Međunarodna konvencija za suzbijanje trgovanja odraslim ženama. Sredinom dvadesetoga stoljeća trgovanje ljudima prestaje biti međunarodno i prelazi u nove oblike prema *mjestu* gdje se događa: lokalno i regionalno.

Jedan od prvih važnijih međunarodnih dokumenata koji se izravno bavi trgovanjem ljudima je Konvencija o suzbijanju trgovanja ljudima i iskorištavanje prostitucije. Taj je dokument potpisan 2. prosinca 1949. godine. Konvencija promatra žene koje se bave prostitucijom kroz lupu žrtve, a zagovara sankcioniranje osoba koje podvode, mame ili navode druge na prostituciju. Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena iz 1979. godine obvezuje države potpisnice na poduzimanje prikladnih mjera za suzbijanje svih oblika trgovanja ženama i iskorištavanja

⁷ Usp. S. EVERETT, *n. dj.*, str. 15.

⁸ P. NOVOSELAC, *n. dj.*, str. 134.

⁹ Vidjeti više: ALVIN LEROY BENNETT – JAMES K. OLIVER, *Međunarodne organizacije: Načela i problemi*, Politička kultura, Zagreb, 2004., str. 34. – 50.

ženske prostitucije. Konvenciju je potpisalo 160 država. Iako je trgovanje ljudima i njihovo porobljavanje zabranjeno u svim državama svijeta, ono još uvijek predstavlja veliki problem međunarodnoj zajednici. Krajem osamdesetih godina 20. stoljeća raspadom bivšega Sovjetskoga Saveza i otvaranjem granica europskih zemalja koje su pripadale Istočnom bloku trgovanje ljudima postaje veliki problem. Pad komunističkoga sustava upravljanja, postojanje organiziranih grupa, ratovi na području bivše Jugoslavije, porast potrebe za jeftinom radnom snagom kao i seksualne usluge u Zapadnoj Europi, povećavaju broj slučajeva trgovanja ljudima u Europi.

U posljednjem desetljeću 20. stoljeća vlade i organizacije civilnoga društva promišljaju o novim oblicima međunarodnih sporazuma koji bi se odnosili na trgovanje ljudima jer postoji svijest da je ova negativna društvena pojava neupitno povezana s organiziranim kriminalom. Na tragu tih misli donosi se Protokol iz 2000. godine. Svjetska konferencija protiv rasizma, rasne diskriminacije, ksenofobije i netolerancije održana u Durbanu 2001. godina zauzela je stav da su ropstvo i trgovanje ljudima kaznena djela protiv čovječnosti.

2. Pojmovi – trgovina ljudi, prostitucija i krijumčarenje ljudi

Trgovina ljudima višedimenzionalan je i kompleksan negativni društveni fenomen, stoga pokušaji jedinstvenoga i sveobuhvatnoga definiranja ovoga pojma traju još i danas. Smatra se da je najobuhvatnija definicija¹⁰ trgovine ljudima dana u čl. 3 *Palermo protokola UN Konvencije protiv transnacionalnog organiziranog kriminala* (2000.), koji trgovinu ljudima definira kao: vrbovanje, kupnju, prodaju, predaju, prijevoz, poticanje ili posredovanje u kupnji, prodaji ili predaji, pružanje utočišta i prihvata osoba, uporabu sile, prijetnju uporabom sile ili drugim oblicima

¹⁰ Neki autori koji se bave trgovinom ljudima, iako ne nude obuhvatnije definicije, ističu manjkavosti navedenih. Smatraju da postoje određene dvosmislenosti i prostor za različita tumačenja ponajprije pojma *eksploatacija* osobito naglašavajući vezu s prostitucijom, potom ističu pitanje: „Što čini jednu poziciju vulnerabilnom (ranjivom)?“ Vidjeti više: ANETTE BRUNOVSKIS – REBECCA SURTEES, „Agency or Illness—The Conceptualization of Trafficking Victims’ Choices and Behaviors in the Assistance System”, *Gender, Technology and Development*, god. XII. (2008.) br. 1., str. 53. – 76.

prinude, otmice, prijevare, zlorporabe položaja ili ovlasti da bi se došlo do pristanka osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom, u svrhu iskorištavanja koje minimalno uključuje korištenje osoba u prostituciji ili druge oblike seksualnoga iskorištavanja, prisilan rad ili usluge, ropstvo, postupke slične ropstvu, trgovanje organima i drugo. Pored spomenute, najčešće korištene tzv. Palermo definicije, važan je i najnoviji međunarodni dokument, naime u čl. 4. Konvencije Vijeća Europe o akciji protiv trgovine ljudima po prvi put se uvodi termin „žrtva“. Službeno unošenje termina „žrtva“ u samu definiciju *trgovine ljudima* za cilj ima djelotvornije aktiviranje društva u borbi protiv toga fenomena. Navedeni dokumenti nesumnjivo predstavljaju važan korak u razvoju međunarodnoga konsenzusa na temu trgovine ljudima i razumijevanju ovoga složenog fenomena.

Trgovina ljudima može obuhvaćati više oblika iskorištavanja i kršenja osnovnih ljudskih prava pri čemu je osnovni cilj počinitelja kaznenoga djela trgovine ljudima da novac zarađuju dugoročnim izrabljivanjem svojih žrtava. Da bi u tome uspjeli, čine sve za zaštitu svoje investicije, osiguravaju da žrtva nastavlja raditi i da ne pokušava pobjeći. Trgovci ljudima imaju stalni nadzor nad žrtvama. Pristanak žrtve na eksploataciju je irelevantan kad god je prisutan neki oblik prinude. U mnogim je slučajevima razina psihičkih i fizičkih povreda toliko ozbiljna i trajna da ne postoji mogućnost da se fizičko i mentalno zdravlje žrtve vrati u prijašnje normalno stanje.¹¹

U kontekstu znanstvenih i stručnih rasprava kao i profesionalnoga rada potrebno je razlikovati pojmove trgovina ljudima, prostitucija i krijumčarenje ljudi. Važno je naglasiti važnost pravljenja razlike između trgovanja ženama i prostitucije. Trgovina ženama podrazumijeva ropски odnos u kome žena gubi slobodu kretanja i odlučivanja. Svojom voljom ne počinje se baviti prostitucijom, niti svojom voljom može prestati. S druge strane, prostitucija podrazumijeva i mogućnost raspolaganja vlastitim tijelom i zaradom, slobodom kretanja, i slobodom odlučivanja o bavljenju ili nebavljenju prostitucijom. Treba naglasiti da žrtva trgovine

¹¹ Usp. UNODC, *Trgovina ljudima i krijumčarenje migranta. Smjernice za međunarodnu suradnju*, Ured Ujedinjenih naroda za drogu i kriminal, Beograd, 2010., str. 5.

ljudima lako može postati i žena koja se svojevrijedno počela baviti prostitucijom.

Postoji ogromna razlika između pojmova trgovina ljudima i krijumčarenja ljudi iako oba fenomena spadaju u profitabilne poslove koji pripadaju mrežama organiziranoga kriminala. Krijumčarenje ljudi kriminalna je djelatnost, kazneno djelo i nezakoniti oblik migracije. S vrlo malo uložena vremena i novca može se pokrenuti ovaj vid kriminala koji krijumčarima na kraju obavljenoga posla donosi ogromnu zaradu. Često se događa da se u svijesti ljudi krijumčarenje ljudi ne poima kao teško kazneno djelo, već, naprotiv, čini se kao pružanje pomoći ljudima u nevolji.¹² Krijumčarenje ljudi podrazumijeva prodaju usluga i pomoći za lakši i brži ilegalni prelazak preko državne granice, i uvijek podrazumijeva prelazak državne granice te pristanak osobe koja se krijumčari. Cijena ilegalnoga prijevoza unaprijed je određena. Krijumčari posao odraduju u vrlo kratkome vremenu i nakon obavljenoga prijevoza s osobama više ne kontaktiraju. Bez obzira na neovisnost i slobodu ilegalni migranti, u tijeku samoga procesa dolaska do određene destinacije, završe kao žrtve trgovine ljudima. I krijumčarenje ljudi i trgovina ljudima, motivirani su stjecanjem zarade, samo što je kod trgovine ljudima cilj ostvariti zaradu eksploatacijom žrtve koja može biti prodavana prekogranično i unutar zemlje (bez prelaska državne granice).

3. Uzroci pojavnih oblika trgovine ljudima

Prema oblicima eksploatacije žrtava svi oblici trgovine ljudima mogu se klasificirati kao seksualno ropstvo, radno ropstvo, ilegalno posvajanje, prisilni brak, uzimanje ljudskih organa i drugih dijelova tijela, počinjenje kaznenih djela pod prisilom. Iako su žene skupina koja se najviše kupuje i prodaje, činjenica je da žrtva trgovine ljudima može biti svatko, i žene i muškarci i djeca, neovisno o podrijetlu, dobi, nacionalnoj pripadnosti, obrazovanju, društvenom statusu ili nekoj drugoj osobini.¹³ Isto vrijedi i za trgovce ljudima, najrazličitiji muškarci i žene mogu biti uključeni u lanac trgovine ljudima. To mogu biti ljudi koje žrtva poznaje duže

¹² Usp. *isto*, str. 9.

¹³ Usp. SAŠA MIJALKOVIĆ, *Vidovi i oblici trgovine ljudima*, Kriminalističko policijska akademija, Beograd, 2005., str. 33.

vremensko razdoblje, ili pak ljudi koje je žrtva upoznala tražeći posao, bolje uvjete za školovanje i slično. Trgovci ljudima razvili su koordiniran postupak namamljivanja žrtava, često kroz oglase u novinama nude pomoć za legalno zaposlenje u stranim državama, djeluju preko agencija za sklapanje brakova preko interneta. U porastu je takozvana metoda „drugog vala“ u kojoj se žene žrtve trgovanja vraćaju kako bi vrbovale druge žene.¹⁴ Trgovina ljudima funkcionira na načelu ponude i potražnje. S jedne strane nasilje, siromaštvo i represija guraju ljude u potragu za boljim životom ili samo u borbu za opstanak, s druge strane u razvijenim i bogatim zemljama raste potražnja za jeftinom radnom snagom.

Na temelju dosadašnjih istraživanja, postoji suglasnost mnogih autora¹⁵, da su najčešće društvene okolnosti uslijed kojih neka osoba može postati „laka“ žrtva trgovine ljudima sljedeće: socijalna isključenost – najčešće kao posljedica siromaštva, nasilje u obitelji, nizak stupanj obrazovanja, loše ili narušeno zdravstveno stanje, odgojna zapuštenost i zanemarenost, bolesti ovisnosti, loši uvjeti rada, narušeni obiteljski odnosi, okolnosti u kojima je osoba stranac, izbjeglica, azilant ili ilegalni migrant i druge.

Djecu je mnogo lakše vrbovati da postanu žrtve trgovine ljudima. Kao najčešće okolnosti u kojima se djeca regrutiraju u svrhu trgovine ljudima navode se sljedeće: djeca koja potječu iz obitelji u kojoj su roditelji razvedeni i imaju loše odnose; djeca koja žive u socijalno i ekonomski ugroženoj obitelji; djeca koja potječu iz obitelji (najčešće iz ruralne sredine) koja se oslanja na financijsku pomoć djece koja rastu za rad; djeca bez roditeljske skrbi; djeca koja su zbog ratnih događanja ostala bez jednoga ili oba roditelja; djeca koja su smještena u institucijama; djeca koja dolaze iz obitelji čiji su roditelji na radu u inozemstvu; djeca koja dolaze iz obitelji s djecom sa smetnjama u psihičkome i fizičkome razvoju; djeca koja dolaze iz obitelji gdje su roditelji ili sama djeca ovisnici o psihoaktivnim supstancama i alkoholu; djeca koja dolaze iz obitelji bez prijavljenoga

14 Vidi ALEKSANDAR ŠTULHOFER – ZORA RABOTEG-ŠARIĆ – LOVORKA MARINOVIĆ, *Trgovanje ženama i djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja*, Centar za istraživanje tranzicije i civilnog društva, Međunarodna organizacija za migracije, Zagreb, 2002.

15 Vidi REBECCA SURTEES, *Trafficking for labour from and within the South-Eastern Europe: Developing appropriate prevention, protection and assistance*, International Centre for Migration Policy Development, Vienna, 2007.

boravišta/prebivališta (npr. romske i raseljene obitelji); djeca koja dolaze iz obitelji koje toleriraju kasne izlaske i slične situacije nedovoljnoga roditeljskog nadzora.¹⁶

Žrtvom ropskih odnosa najlakše postaju marginalizirane osobe, ili osobe koje pripadaju marginaliziranoj društvenoj skupini. Marginalnost na individualnoj razini označava rubni položaj neke osobe, odnosno stanje u kojem ona nije potpuni pripadnik društva ili skupine u kojoj postoji. Pojam se marginalnosti¹⁷ u sociologiji koristi za označavanje osoba koje ostaju na rubu društva i imaju poteškoće s određivanjem vlastite normativne i vrijednosne pripadnosti. Koristi se i za označavanje općih i sveobuhvatnih uvjeta u kojima je osobama ili skupinama onemogućen pristup važnijim društvenim položajima i raznim oblicima moći: ekonomskoj, političkoj, simboličkoj i drugim.

Marginalni slojevi predstavljaju društvenu kategoriju staru koliko i samo društvo, a suvremeni znanstveni način razmišljanja doveo je samo do teoretskoga osvješćivanja postojanja njihovih problema. Nažalost, kao popratna pojava, znanstveni način razmišljanja o marginalnim slojevima doveo je i do vrlo čestoga njihova svođenja na apstraktni kvantitativni ili kvalitativni podatak, pri čemu se često zaboravlja pretežno teška i dramatična stvarnost njihove ljudske egzistencije.¹⁸ Marginalizacija lišava određene pojedince, društvene grupe i slojeve da dosegnu ključne društvene vrijednosti kao što su: ljudska sreća i blagostanje, ostvarivanje stvaralačkih i kreativnih potencijala, socijalna sigurnost, ravnopravnost, ljudsko dostojanstvo, sloboda, perspektivna budućnost itd. Kao društvena pojava uzročno-posljedično je povezana s drugim društvenim pojavama koje imaju i odlike društvenih procesa kao što su: društvena nejednakost, socijalna isključenost, društvena neintegriranost, raspodjela društvene moći, društveno raslojavanje, društvena diskriminacija,

¹⁶ Vidi SAMIR RIZVO – SENIJA TAHIROVIĆ, *Priručnik za službenike zaposlene u tužilaštvu, policiji, socijalnim i zdravstvenim institucijama – zaštita djece od trgovine ljudima*, Ured državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne migracije u BiH – Save the Children Norway Regionalna kancelarija za JI Europu, Sarajevo, 2007.

¹⁷ Pojam *marginalnosti* prvi je uporabio američki sociolog Robert Park u proučavanju doseljenika u SAD da bi označio pojedince i grupe koji kao pripadnici različitih kulturnih tradicija istovremeno i jesu i nisu dio društva. Uporaba je ovoga pojma kasnije proširena.

¹⁸ Vidi DAMIR KARBIĆ, *Koncept marginalnosti: društvena stvarnost ili sredstvo istraživanja na primjeru srednjovjekovnih komunalnih društava*, Biblioteka Dies Historiae, Zagreb, 2004.

društvena zavisnost, socijalna nemogućnost ili depriviranost, kulturna i obrazovna zaostalost itd.¹⁹ Sociološki aspekt marginalizacije nam govori o njezinu kumulativnom karakteru koji proizlazi iz nemogućnosti zadovoljavanja osnovnih životnih potreba i obično je prati sud negativnoga vrjednovanja ili negativna društvena etiketa. Oni koji nose etiketu, obilježeni su, stigmatizirani. No, i pojam biljega, stigme tijekom povijesti mijenjao je predznak i značenje, i to od negativnoga ka pozitivnomu, da bi se u današnjem pojmu negativni i pozitivni predznak²⁰ ujedinili, ali uz premoć negativnoga. Današnji pojam stigme formalni je koncept koji se odnosi na diskriminirajući odnos prema stigmatiziranoj osobi. Stigma vrlo često rezultira samostigmatizacijom. Osobe izložene stigmati imaju osjećaj niskoga samopoštovanja i strah od odbacivanja, zbog čega se povlače u sebe, izbjegavaju komunikaciju i na taj način ulaze u „začarani krug“ izolacije, pasivnosti i stvarne nemoći da bilo što promjenu u svome životu. Žrtve trgovine ljudima bivaju stigmatizirane po nekoj od mnogobrojnih osnova, najčešće živeći isključeno iz svoje zajednice i na samoj margini društva. Neadekvatna socijalna reintegracija žrtava trgovine ljudima znači vraćanje u isti svijet: stigmatizirani svijet socijalne isključenosti koji egzistira na marginama društva. Taj svijet ne može pružiti žrtvi ništa više osim mogućnosti da ponovno postane žrtva.

Na vrhu hijerarhije motiva koji ljude guraju u ropski položaj je siromaštvo. I u suvremenome društvu *siromaštvo* i *glad* u smrt su gurnuli milijune ljudskih bića. „To je apsurd i ljaga koju nijedan razlog ne može opravdati, nijedna politika ozakoniti. Radi se o zločinu protiv čovječanstva koji se beskonačno ponavlja.“²¹ FAO²² razlikuje *konjunktturnu* i *strukturalnu* glad. Konjunkturna glad posljedica je žestokoga pada gospodarstva neke zemlje, a strukturalna je izazvana nerazvijenošću zemlje. U

19 Usp. MILOSAV MILOSAVLJEVIĆ – ALEKSANDAR JUGOVIĆ, *Izvan granica društva – savremeno društvo i marginalne grupe*, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Beograd, Beograd, 2009., str. 10. – 11.

20 Nositi stigmatu danas može imati pozitivno značenje za pojedinca (Isusove rane), ali najčešće znači da, koristeći kršćansku metaforu, taj pojedinac nosi „nevidljivi križ“ socijalnoga grijeha koji mu svojom težinom otežava funkcioniranje u društvu, a drugima pokazuje da ga treba izbjegavati (kako im ne bi natovarilo svoj križ), žaliti ili izložiti diskriminacijskomu djelovanju. O stigmati vidjeti više: ERVING GOFFMAN, *Stigma: Zabilješke o ophođenju sa narušenim identitetom*, AirPrint, Novi Sad, 2009.

21 JEAN ZIEGLER, *Imperij srama: Refeudalizacija svijeta*, Izvori, Zagreb, 2007., str. 97.

22 Organizacija ujedinjenih naroda za hranu i poljoprivredu.

kojem god obliku da se pojavljuju, siromaštvo i glad izazivaju slabljenje motivacije, isključenje iz aktivnoga života, društvenu marginalizaciju, osjećaj tjeskobe i poniženosti, osjećaj srama i gubitka ljudskoga dostojanstva.

Jean Ziegler, ugledni švicarski sociolog, posebni izvjestitelj Ujedinjenih naroda za pravo na ishranu, istražuje socijalni aspekt globalizacije. Smatra da početak trećega tisućljeća obilježava neviđen proces podčinjavanja čitavih naroda interesima multinacionalnih tvrtki i banaka, koji u svojim rukama imaju dva moćna oružja, a to su *dug* i *glad*. Taj strahoviti stroj za pokoravanje ljudi ne podnosi ni jedno ograničenje što ga je nastojalo nametnuti međunarodno pravo. Stoga strukturno i stalno ekonomsko nasilje hara svijetom, a međunarodno pravo istodobno doživljava agoniju.

U većini zemalja afričkoga kontinenta haraju glad i epidemije, djeca ostaju bez škola dostojnih toga imena. Stalna i masovna nezaposlenost uništava obitelji. Bježeći od siromaštva i gladi, veliki broj Afrikanaca hrli u Europu. Sredozemnim morem koje su neki povjesničari opisivali kao „kolijevku civilizacije“ svakodnevno su plutali, i još uvijek plutaju, čamci ispunjeni izbjeglicama koji se, riskirajući život, nastoje domoći „europskog raja“. Među tim su anonimnim ljudima i mnogi od najboljih sinova afričkoga kontinenta. U Sredozemlju je 2014. godine do danas život izgubilo više od 10.000 migranata.²³ Migranti koji prežive putovanje Sredozemnim morem meta su krijumčara i trgovaca ljudima.

4. Manifestni oblici suvremenoga ropstva

Većina međunarodnih dokumenata koji se bave problemom trgovine ljudima posebno naglašavaju trgovinu ženama i djecom jer čine preko 90 % svih identificiranih žrtava. Žrtve trgovine ljudima mogu biti i muškarci kojima se najčešće trguje radi radne eksploatacije.

Radna eksploatacija predstavlja oblik ropstva žrtava trgovine ljudima pri čemu je žrtva radno eksploatirana za obavljanje poslova uz gubitak privilegija, naknade i slično. Veliki broj žena i djece, ali i muškaraca,

²³ Usp. „U Sredozemlju od 2014. umrlo više od 10.000 migranata“, *N1*, (7. VI. 2016.) <<http://hr.n1info/a129155/Svijet/Svijet/U-Sredozemlju-od-2014-umrlo10.000-migranata.html>>, (19. VIII. 2017.).

primoran je na prostituciju, služenje u kućama²⁴, prosjačenje, rad na plantažama, u tvornicama, u prehrambenoj industriji i ugostiteljstvu, na gradilištima, kao i na druge oblike prisilnoga rada. Sloboda od ropstva, prisilnoga ili obveznoga rada čini dio klasičnoga prava na slobodu i neovisnost svake osobe. Deklaracija o ljudskim pravima ovo pravo smješta između prava na život, slobodu i sigurnost osobe, s jedne strane i slobode od mučenja i ostalih nečovječnih, ponižavajućih ili okrutnih postupanja, s druge strane. Definicija prisilnoga rada najčešće se preuzima od Međunarodne organizacije rada. Izraz „prisilni ili obavezni rad“ označava svaki rad ili uslugu koja se zahtijeva od neke osobe pod prijetnjom neke kazne ili pod prisilom, a za koji se ta osoba nije prijavila dobrovoljno.²⁵ Prijetnja kaznom manifestira se u različitim oblicima. Najdrastičniji oblici uključuju fizičko i psihičko zlostavljanje, ili prijetnju smrću žrtvi ili njoj bliskim osobama. Svim oblicima torture i nasilja zajedničko je to da održavaju žrtvu u strahu što je ujedno i način uspostavljanja bolje kontrole nad žrtvom.

Prosjačenje je jedan od oblika ekonomske eksploatacije ljudi, a među žrtvama prosjačenja najčešće su djeca ili osobe s invaliditetom koje za posebno organiziranu kriminalnu organizaciju prosjače na gradskim prometnicama, na trgovima, u blizini crkava, trgovačkih centara i slično.

Prisilni je brak poseban oblik ekonomske eksploatacije u kojem se žrtva eksploatira ulogom bračnoga druga u braku koji je sklopljen prisilno. Sklapanje braka pod prisilom često je povezano s vršenjem i drugih kaznenih djela pod prisilom, npr. silovanjem.²⁶ Postoje i prisilni brakovi koje roditelji dogovaraju i sklapaju bez pristanka djece (dječji brakovi), njima se krši Povelja o pravima djeteta. Ovakav oblik sklapanja braka ima duboke korijene u kulturi i tradiciji pojedinih naroda i teško ih je iskorijeniti, npr. dječji brakovi u Indiji. Iako su prisilni brakovi formalno nezakoniti, danas se sve češće oni dogovaraju putem agencija koje prodaju bračne partnere.

²⁴ Rad u kući, odnosno obavljanje kućanskih poslova bez naknade, jedan je od najčešćih oblika ekonomske eksploatacije. Ovaj oblik iskorištavanja teže je uočljiv i teže ga je otkriti jer se odvija pod okriljem nečijega doma.

²⁵ Usp. LEJLA KABLAR-SARAJLIĆ, *Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije*, OSCE, Sarajevo, 2011., str. 13.

²⁶ Usp. MAJA GRUJIĆ, *Eksploatacija žrtava trgovine ljudima*, Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, 2014., str. 225.

Oduzimanje je ljudskih organa i dijelova tijela oblik ropstva čije su žrtve eksploatirane na taj način što im je uzet organ iz organizma, ili dio tijela. Postoji dobrovoljno davanje ljudskih organa i dijelova tijela i nasilno uzimanje ljudskih organa i dijelova tijela. Oduzimanje organa ili dijelova tijela vrši se radi zadovoljenja zdravstvenih potreba osoba, ili u znanstveno-istraživačke svrhe. Ono što karakterizira žrtve nasilnoga oduzimanja organa ili dijelova tijela jest da su žrtve uglavnom s područja zahvaćenih ratom ili teritorija zahvaćenih siromaštvom, bezakonjem i korupcijom, kao i to da su uglavnom iste osobe najprije otimane na različite načine, utamničavane i nakon odstranjenja organa ubijene.²⁷ Ostatci tijela žrtve bacaju se u neku od kolektivnih grobnica, bez tragova.

Poticanje i prisila na kriminalne radnje također je vid eksploatacije žrtava trgovine ljudima pri čemu se one primoravaju na činjenje određenih protuzakonitih radnji, a s ciljem stjecanja protupravne imovinske koristi za onoga tko provodi takav oblik prisile i kaznenoga djela. Žrtve trgovine ljudima mogu biti prisiljavane na direktno ili indirektno sudjelovanje u ratnim sukobima.

4.1. Dječje ropstvo

Prije 27 godina, u rujnu 1990. godine, na snagu je stupila Konvencija o pravima djeteta koju je usvojila Opća skupština UN-a. Prema odredbama Konvencije, u temeljna se prava djeteta ubraja pravo na zdravstvenu zaštitu, obrazovanje, nenasilan odgoj i slobodno vrijeme. Međutim, nasilje protiv djece se i dalje bilježi i u stalnome je porastu u svim društvima i svim kulturama.

Danas se može reći da je bijeda dosegla razinu stravičniju nego u bilo kojem drugom razdoblju povijesti. To dokazuje činjenica da svake godine od neishranjenosti, od različitih epidemija, trovanja voda i opće nezdravosti, u paklu siromaštva i bijede umire više od 10 milijuna djece mlađe od pet godina. Pedeset posto tih smrti događa se u šest najsiromašnijih zemalja na svijetu, a u 42 % zemalja Juga živi 90 % tih žrtava. U svim metropolama i velegradovima južne hemisfere ulicama lutaju stotine tisuća djece bez obitelji i stalnoga boravišta. Pokušavaju preživjeti onako kako

²⁷ Usp. S. MIJALKOVIĆ, *n. dj.*, str. 41.

mogu: potkradajući mesnice i trgovine, prodajući svoja tijela ili krađući za račun bezobzirnih policajaca koji ih ponekad i ubijaju. Neka su od te djece „avioni“, kako ih nazivaju u *favelama* Rija de Jeneira, prenositelji kokaina i rade za lokalnoga šefa mafije. Kriminalni klanovi tjeraju djevojčice na prostituciju.²⁸ Ta djeca kako bi uopće mogla preživjeti, nemaju izbora nego da već od najranijih dana započnu sa zarađivanjem za život na kriminalan odnosno ilegalan način. Za siromašnu djecu koja nemaju ni roditelje ni dom, već žive na ulicama, ne brine se nitko. Time ona postaju lake žrtve, bilo da ih progoni policija ili pak neke od paravojnih grupa. Osobito su lake žrtve za kriminalce koji se bave prodajom djece.

Što se tiče Europe, tu prema broju žrtava trgovine ljudima prednjače zemlje na istoku kontinenta. Kako navodi Anne Lützens iz njemačkoga UNICEF-a, većinom je riječ o djeci koja potječu iz razorenih obitelji i siromaštva. Primjerice, u Rumunjskoj ima mnogo djece koja čak nakon rođenja nikada nisu bila registrirana odnosno prijavljena. Ta djeca mogu jednostavno nestati, a da nitko nikada ne može dokazati da su uopće postojala²⁹, kaže Lützens.

Djeca su najosjetljivija grupa žrtava trgovine ljudima. Pojam „eksploatacija djece“ u širem značenju odnosi se na eksploataciju djece radom i drugim oblicima iskorištavanja. Eksploatacija djece nije novi fenomen, međutim oblici u kojima se pojavljuje kao i metode koje je omogućavaju poprimili su nove oblike i svjetske razmjere. Najgori oblici dječjega rada obuhvaćaju sve oblike ropstva i zlostavljanja slična ropstvu, prodaju djece ili trgovinu njima, dužničko ropstvo i služenje, prisilni ili obvezni rad, prisilna regrutacija djece vojnika, korištenje ili nuđenje djece radi prostitucije ili pravljenja pornografskih sadržaja ili pornografske predstave, podvođenje ili nuđenje djece radi nelegalnih aktivnosti, bilo koji oblik posla ili aktivnosti koji sadrži okolnosti u kojima je dijete zanemareno i preopterećeno i gdje su narušeni njegovo zdravlje, sigurnost i moralnost. Jedan broj djece prisiljen je raditi jer njihov opstanak i opstanak njihove obitelji zavise od njihova rada.³⁰ Nije potrebno da dijete bude prisiljeno,

²⁸ Usp. J. ZIEGLER, *n. dj.*, str. 29. – 38.

²⁹ Usp. „Zaboravljena djeca velikih gradova“, DW, (1. III. 2012.), <www.dw.com/hr/zaboravljena-djeca-velikih-gradova/a-15775158>, (19. VIII. 2017.).

³⁰ Usp. SALIHA ĐUDERIJA, *Istraživanje o oblicima i raširenosti prisilnog, štetnog i rada djece na ulici u Bosni i Hercegovini*, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Sarajevo, 2013., str. 8.

natjerano, oteto, prevareno ili obmanuto da bi se smatralo žrtvom trgovine ljudima, npr. ako roditelji dovedu dijete u situaciju da je primorano raditi, to može biti smatrano trgovinom djeteta, čak i ako dijete to radi dobrovoljno.

Diljem svijeta postoje mnogi oblici dječjega ropstva, ili u obliku radnoga ugovora između odrasle osobe i djeteta radnika ili prodajom djeteta za određeni novčani iznos. Međunarodna organizacija rada (ILO) procjenjuje da ima na desetke milijuna djece-robova u poljoprivredi, među služinčadi, u proizvodnji sagova i tekstila, obuće, u kamenolomima i ciglanama i u porno industriji. U apsolutnim brojkama najveći broj djece radnika ima Azija, kao najmnogoljudnije područje u svijetu. Ali relativno na prvome se mjestu nalazi Afrika gdje je u prosjeku trećina djece uključena u neki oblik gospodarskih djelatnosti. Djeca-radnici i djeca-robovi zbog prevelikoga broja radnih sati nemaju mogućnost obrazovanja. Gotovo posvuda djevojčice rade dulje od dječaka jer su uključene i u kućanske poslove i gospodarske aktivnosti. Djeca-radnici izloženi su golemomu riziku od kroničnih bolesti i invalidnosti, npr. rane, zaraze, deformiteti, zbog opasnih radnih uvjeta. Psihološki su problemi uobičajena pojava među djecom koja rade kao služinčad jer stradavaju zbog dugoga radnog vremena i odvojenosti od obitelji i prijatelja.

U sve jače globaliziranome društvu, sve intenzivnijoj povezanosti gdje svatko svojim ponašanjem utječe na „svakoga drugog“, nastao je novi moral i nešto što bismo mogli nazvati pritajenim zlom. Pritajeno zlo odnosi se na postupke čije su posljedice toliko udaljene od ponašanja koje ih je prouzročilo da ljudi nisu ni svjesni uzročno-posljedične veze, nema osjećaja grižnje savjesti niti pak osjećaja krivnje, a nema ni svijesti o kolektivnoj odgovornosti, kako bi se kaznilo štetno ponašanje. Npr. milijuni europske i američke mladeži nose tenisice poznatih marki, kao što je Nike, i ne sumnjajući da su te tenisice, možda, proizvedene u neljudskim uvjetima, u nekoj radionici u Vijetnamu, gdje se iskorištava dječja radna snaga u ekstremno nehumanim radnim uvjetima.³¹ Da znaju za takve radne uvjete, bi li kupovali te tenisice, svjesni da tako pridonose nesreći izrabljivane djece na drugome kraju svijeta.

³¹ Vidi JEREMY RIFKIN, *Europski san. Kako europska vizija budućnosti polako zasjenjuje američki san*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 433. – 453.

Jedan od teških oblika zlostavljanja i nasilja nad djecom odvija se kroz eksploataciju djece u dječjoj pornografiji. Pred kraj 20. stoljeća sva društva bez izuzetka postigla su konsenzus o neprihvatljivosti dječje pornografije pa se države ujedanjuju u naporu da se ova pojava što energičnije suzbije. Dječja je pornografija vizualni prikaz, na bilo kojem mediju, nedvosmislene seksualne aktivnosti koja uključuje dijete ili maloljetno lice. Kao nasilje nad djetetom, dječja pornografija uključuje dvostruki zločin, ponajprije seksualnu zlouporabu djeteta koja zatim biva prikazana u komercijalne svrhe. Dječja je pornografija rastući problem današnjice, poprima sve veće razmjere viktimizirajući mnogo djece, najprije onu najranjiviju, odnosno siromašnu, ali i djecu uopće. Naime, razvoj digitalne tehnologije omogućio je da mnoga djeca budu prevarom namamljena, da posluže kao predmet mnogostruke seksualne eksploatacije od strane kriminalaca kojima nova tehnologija omogućuje brzo obavljanje posla uz veliku zaradu te anonimnost. Nova je tehnologija omogućila masovnu distribuciju prikaza seksualno zlostavljane djece u komercijalne svrhe. U okvirima organiziranoga kriminala razvila se prava industrija dječje pornografije, koja je zasnovana na teškome zlostavljanju djece. Borba za zaštitu djece od seksualne eksploatacije danas se sve više pretvara u borbu protiv kriminaliteta u najširem smislu.

4.2. *Bacha bazi* – dječaci koji plešu

*Bacha bazi*³² u doslovnome prijevodu znači „igra sa dječacima“ i predstavlja sleng za seksualno ropstvo i dječju prostituciju koja cvjeta u gotovo svim dijelovima Afganistana te u dijelovima Pakistana. Dječaci, u dobi najčešće od 10 do 18 godina, prodaju se bogatim i moćnim patronima za zabavu i protuzakoniti seks. Budući da ženama nije dopušteno javno plesati, dječaci su prisiljeni izvoditi plesove koji uključuju ženstvene pokrete i glumu.

U nekim dijelovima zemlje brojni bogati i utjecajni muškarci imaju jednoga ili više dječaka za seksualno iskorištavanje. Dječaci su najčešće iz vrlo siromašnih obitelji, a bogati pojedinci ponekad ih javno drže kao šegrte, poslugu u kući, kao radnike u nekoj prodavaonici, radionici,

³² *Bacha bazi* u doslovnome prijevodu znači *igra s dječacima*, a najčešće se prevodi kao *dječaci koji plešu*.

hotelu ili nekome drugom poslu. Dječaci se ponekad „regrutiraju“ uporabom prisile, prijetnji, prevarama, zastrašivanjem ili su namamljeni lažnim obećanjima o boljem životu. Iako bi „posao“ dječaka trebalo biti plesanje za zabavu muške publike, oni su zapravo žrtve seksualnoga iskorištavanja. Bezbradi i ženstveni dječaci vrlo su traženi od strane patrona; moćnih trgovaca ili lokalnih moćnika koji se mogu nekažnjeno upuštati u protuzakonite radnje. Moćnici koriste velike dvorane za zabave u kojima satima plešu dječaci odjeveni u žensku odjeću, sa zvončićima zavezanim oko gležnjeva i velom preko lica. Te su zabave uvijek i prilika za kupovinu ili prodaju dječaka. Oni se prodaju onomu tko je ponudio najviši iznos. Lijepi dječaci vrijede na desetke tisuća dolara.

Ujedinjeni su narodi 2009. godine pokušali podići svijest o toj praksi, međutim, bez velikoga uspjeha. Glavni razlozi neuspjeha leže u činjenici da je Afganistan vrlo konzervativna država u kojoj je homoseksualnost tabu, a heteroseksualni su odnosi pod strogim nadzorom, dok u isto vrijeme *bacha bazi* praksa ima duboke kulturološke korijene³³. Rašireno je mišljenje da je glavni problem kad je u pitanju kriminalizacija, smanjenje i prekid *bacha bazi* prakse činjenica što nitko nije spreman o tome javno govoriti.

Sve veće širenje *bacha bazi* prakse u Afganistanu ima niz uzroka: manjak vladavine prava, korupcija, nedorečenost i manjkavost zakona, ograničen pristup sudovima, rašireno siromaštvo, opća nesigurnost, raširenost neodgovornih naoružanih (vladinih i protuvladinih) skupina, manjak skrbi o djeci, nepismenost i neobrazovanost te obiteljsko nasilje.³⁴ Dugotrajni i neprekidni ratovi u državi su uzrokovali gubitak skrbnika mnogih obitelji, a maloljetna su djeca postala prisilni skrbnici svojih obitelji.

Glamur koji se povezuje s *bacha* dječacima i fokus na „plesanju“ ispod površine skriva pederastiju, seksualno zlostavljanje dječaka. Kada dječaci odrastu i počnu dobivati bradu, patroni ih najčešće zamijenu za mlađe dječake. Zlostavljani dječaci završavaju na ulici odbačeni od društva i često su prisiljeni na prostituciju kako bi preživjeli. Zbog teških trauma iz

³³ Vidi BARBARA ROBSON – JULIENE LIPSON, *The Afghans: Their History and Culture*, Center for Applied Linguistics: The Cultural Orientation Resource Center, Washington DC, 2002.

³⁴ Vidi MOHAMMAD HOSSEIN SARAMAD i dr., *Causes and Consequences of Bacha Bazi in Afghanistan*, Afghanistan Independent Human Rights Commission, Kabul, 2014.

djetinjstva veliki broj *bacha* postaje ovisnicima o drogi i alkoholu. Dječaci, žrtve zlostavljanja i silovanja pate od brojnih psihičkih problema.³⁵ Psihičke traume i neprekidni stres često vodi žrtve u duboku depresiju, osjećaj nepovjerenja, bespomoćnosti i opći pesimizam.

Usponom talibanskoga pokreta³⁶, zbog nametanja strogoga šerijatskog prava³⁷, širenje *bacha bazi* prakse je usporeno i smanjeno. Muškarac za kojega se posumnjalo da je imao, ili ima, seksualni odnos s muškarcem ili dječakom bio je odmah ubijen. Krajem 1990-ih, na vrhuncu talibanskoga represivnog režima u Afganistanu, *bacha bazi* praksa gotovo je zamrla i povukla se u strogu ilegalu. Pad talibanskoga režima 2001. godine i poplava novca međunarodnih donatora potaknuli su ponovni izlazak u javnost i širenje *bacha bazi* fenomena.

Praksa iskorištavanja maloljetnih dječaka od strane bogatih i utjecajnih Afganistanaca posebice se počela širiti u posttalibanskome Afganistanu³⁸. Isprva je bila raširena samo u ruralnim područjima, dok je posljednjih godina postala gotovo uobičajena u svim dijelovima države. Danas sve veći broj afganistanskih dječaka živi u posebnome obliku ropstva u kojem su podvrgnuti seksualnomu zlostavljanju. Svi su svjesni da će rijetki javno progovoriti o tamnim stranama *bacha bazi* fenomena, pogotovo stoga što su žrtve silovanja i zlostavljanja u pravilu izopćene iz društva.

„Danas afganistanski talibani koriste aktualnu tradiciju seksualnog ropstva kako bi dječake ubacili među policajce i izvodili napade na snage sigurnosti“³⁹. Dječaci žrtve seksualnoga ropstva postaju smrtonosno oružje.

35 O tragediji afganistanskih dječaka vidjeti više u CHRIS MONDLOCH, „Bacha Bazi: An Afgan Tragedy“, *Foreign policy*, (28. X. 2013.), <<http://foreignpolicy.com/2013/10/28/bacha-bazi-an-afghan-tragedy/>>, (19. VIII. 2017.).

36 Vidi STEPHEN TANNER, *Afghanistan: A Military History from Alexander the Great to the fall of the Taliban*, Da Capo Press, Cambridge MA, 2002.

37 Šerijatsko pravo izričito zabranjuje sodomiju i seks prije braka.

38 Strogo provođenje šerijatskoga prava talibanskoga režima imalo je i dobrih strana; npr. *bacha bazi* praksa je gotovo zamrla kao i proizvodnja opijumskoga maka.

39 „‘Bacha bazi’ ubice: Seksualno ropstvo kao smrtonosno oružje“, *Aljazeera Balkans*, (16. VI. 2016.), <<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/bacha-bazi-ubice-seksualno-ropstvo-kao-smrtonosno-oruzje>>, (19. VIII. 2017.).

Zaključak

Trgovina je ljudima jedno od najtežih kaznenih djela koje ugrožava osnovna ljudska prava, pravo na život i pravo na slobodu. Ljudska prava su univerzalna, nedjeljiva i pripadaju svakoj osobi, stoga su oduzimanje prava na slobodu, život dostojan čovjeka, okrutno i nečovječno postupanje neprihvatljivi i potrebno je poduzeti sve mjere kako bi se ta ista prava zaštitila. Međutim, svijet danas karakterizira veliki raskorak između proklamacije ljudskih prava i stupnja njihove stvarne implementacije. Popis ljudskih prava stalno se proširuje, a politički poredak u okviru kojega se javljaju čini se sve manje sposobnim da zaštiti ta prava. Ljudska prava u najvećem broju zemalja svijeta doživljavaju svoju agoniju. O tome svjedoči postojanje sve većega broja osoba koje se prodaju u ropstvo.

Danas kad se govori o trgovini ljudima, govori se o razvijenome obliku organizirane kriminalne aktivnosti koja u sebe uključuje mnoštvo isprepletenih interesa. Cilj je trgovine ljudima ostvarivanje zarade kroz eksploataciju, bilo da se radi o seksualnoj eksploataciji, prisilnome radu, ilegalnome posvajanju, prisilnome prosjačenju, prisilnome sklapanju braka, prisili na vršenje kaznenih djela, trgovini organima ili nekom drugom obliku. Unatoč suradnji i usvojenim mjerama kako nacionalnih tako i međunarodnih institucija i nevladinih organizacija, problem trgovanja ljudima ne samo da se nije smanjio, nego je dosegao alarmantne razmjere. Statistika kaže kako broj žrtava trgovine ljudima raste. Zapravo, radi se o tome da se uzroci koji dovode do trgovine ljudima u društvu ne smanjuju. Društveno uvjetovani uzroci poput siromaštva, visokoga stupnja nezaposlenosti, nedostatka naobrazbe, nasilja u obitelji, odgojne zapuštenosti i zanemarenosti, okolnosti u kojima je osoba izbjeglica ili ilegalni migrant i drugi, svakodnevno guraju sve više ljudi na margine društva. Kako raste broj marginaliziranih ljudi, raste i broj potencijalnih žrtava, jer društvene su margine onaj prostor u kome netko najlakše postaje žrtva zločina.

Djeca su najnevinije žrtve ljudske okrutnosti. Djeca su žrtve nasilja kroz rad, pornografiju, prostituciju, pedofiliju, pederastiju, prosjačenje, oduzimanje organa i drugih dijelova tijela, djeca pod prisilom idu u vojsku, sklapaju brakove, vrše kaznena djela. Iako je zabranjen dječji rad, prisutan je u svim zemljama, na svim kontinentima. Oko 218 milijuna

djece u svijetu eksploatira se kroz rad. U ovoj sramotnoj statistici o djeci radnicima/robovima prednjači Azija. Tamo radi oko 122 milijuna djece/robova. Više od milijun njih radi u rudnicima i kamenolomima. Trgovina ljudima u ropstvo je bacila oko 46 milijuna žrtava diljem svijeta. Iza svih ovih podataka kriju se osobe/žrtve koje su najbolje svladale lekciju o tome *koliko je život jeftin*. Sve te žrtve svjedočanstvo su o stvarnosti pakla u suvremenome društvu. One jesu i ostaju biljeg povijesti, njih ni jedan čestit čovjek nema pravo zanemariti – jer one se tiču svih nas.

Nasilje, tortura i kršenje ljudskih prava razaraju moralno tkivo društva.

Literatura

- „‘Bacha bazi’ ubice: Seksualno ropstvo kao smrtonosno oružje”, *Aljazeera Balkans*, (16. VI. 2016.), <<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/bacha-bazi-ubice-seksualno-ropstvo-kao-smrtonosno-oruzje>>, (19. VIII. 2017.
- BARFIELD, THOMAS, *Afghanistan: A Cultural and Political History*, Princeton University Press, Princeton, 2010.
- BRUNOVSKIS, ANETTE – SURTEES, REBECCA, „Agency or Illness—The Conceptualization of Trafficking Victims’ Choices and Behaviors in the Assistance System”, *Gender, Technology and Development*, god. XII. (2008.) br. 1., str. 53. – 76.
- BENNETT, ALVIN LEROY – OLIVER, JAMES K., *Međunarodne organizacije: Načela i problemi*, Politička kultura, Zagreb, 2004.
- CIMERMAN, BERISLAV – GLUIĆ, SANDRA – MARINOVIĆ, LOVORKA, *Trgovanje ljudima*, Profil International, Zagreb, 2005.
- ĐUDERIJA, SALIHA, *Istraživanje o oblicima i raširenosti prisilnog, štetnog i rada djece na ulici u Bosni i Hercegovini*, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Sarajevo, 2013.
- EVERETT, SUSANNE, *History of slavery*, Grange Books, London, 1996.

- GRUJIĆ, MAJA, *Eksploatacija žrtava trgovine ljudima*, Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, 2014.
- GOFFMAN, ERVING, *Stigma: Zabilješke o ophođenju sa narušenim identitetom*, AirPrint, Novi Sad, 2009.
- KABLAR-SARAJLIĆ, LEJLA, *Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije*, Osce, Sarajevo, 2011.
- KARBIĆ, DAMIR, *Koncept marginalnosti: društvena stvarnost ili sredstvo istraživanja na primjeru srednjovjekovnih komunalnih društava*, Biblioteka Dies Historiae, Zagreb, 2004.
- KRISTOVIĆ, IVICA, „Dubrovačka Republika prva u Europi zabranila ropstvo, čak 400 godinaprije SAD-a!”, *Večernji list*, (27. I. 2014.), <<http://www.vecernji.hr/zanimljivosti/dubrovacka-republika-prva-u-europi-zabranila-ropstvo-cak-400-godina-prije-sad-a-917387>>, (21. VII.2017.).
- LAPSLEY, MICHAEL – KARAKASHIAN, STEPHEN, *Od žrtve do pobjednika: Borac za slobodu i ljudske duše*, Gariwo, Sarajevo, 2012.
- MIJALKOVIĆ, SAŠA, *Vidovi i oblici trgovine ljudima*, Kriminalističko policijska akademija, Beograd, 2005.
- MILOSAVLJEVIĆ, MILOSAV – JUGOVIĆ, ALEKSANDAR, *Izvan granica društva – suvremeno društvo i marginalne grupe*, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Beograd, 2009.
- MIMICA, ALJOŠA – BOGDANOVIĆ, MARIJA, *Sociološki rečnik*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2007.
- Ministry of Justice, Islamic Republic of Afghanistan, *Law on Elimination of Violence against Women (EVAW)*, Official Gazette, 2009., <http://www.laoa.af/laws/law_on_elimination_of_violence_against_women.pdf>.
- MONDLOCH, CHRIS, „Bacha Bazi: An Afgan Tragedy”, *Foreign policy*, (28. X. 2013.), <<http://foreignpolicy.com/2013/10/28/bacha-bazi-an-afghan-tragedy/>>, (19. VIII. 2017.).

- NEMAT, ORZALA ASHRAF, *Afghan Women at the Crossroads: Agents of Peace – Or Its Victims?*, The Century Foundation, New York, 2011.
- NOVOSELAC, PETAR, *Posebni dio kaznenog prava*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2011.
- RIFKIN, JEREMY, *Europski san. Kako europska vizija budućnosti polako zasjenjuje američki san*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
- RIZVO, SAMIR – TAHIROVIĆ, SENIJA, *Priručnik za službenike zaposlene u tužilaštvu, policiji, socijalnim i zdravstvenim institucijama – zaštita djece od trgovine ljudima*, Ured državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne migracije u BiH – Save the Children Norway Regionalna kancelarija za JI Europu, Sarajevo, 2007.
- ROBSON, BARBARA – LIPSON, JULIENE, *The Afghans: Their History and Culture*, Center for Applied Linguistics: The Cultural Orientation Resource Center, Washington DC, 2002.
- SARAMAD, MOHAMMAD HOSSEIN i dr., *Causes and Consequences of Bacha Bazi in Afghanistan*, Afghanistan Independent Human Rights Commission, Kabul, 2014.
- SURTEES, REBECCA, *Trafficking for labour from and within the South-Eastern Europe: Developing appropriate prevention, protection and assistance*, International Centre for Migration Policy Development, Vienna, 2007.
- ŠTULHOFER, ALEKSANDAR – RABOTEG-ŠARIĆ, ZORA – MARINović, LOVORKA, *Trgovanje ženama i djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja*, Centar za istraživanje tranzicije i civilnog društva, Međunarodna organizacija za migracije, Zagreb, 2002.
- TANNER, STEPHEN, *Afghanistan: A Military History from Alexander the Great to the fall of the Taliban*, Da Capo Press, Cambridge MA, 2002.

- UNODC, *Trgovina ljudima i krijumčarenje migranta. Smjernice za međunarodnu suradnju*, Ured Ujedinjenih naroda za drogu i kriminal, Beograd, 2010.
- „U Sredozemlju od 2014. umrlo više od 10.000 migranata”, *NI*, (7. VI. 2016.) <<http://hr.n1info/a129155/Svijet/Svijet/U-Sredozemlju-od-2014-umrlo10.000-migranata.html>>, (19.VIII. 2017.).
- „Zaboravljena djeca velikih gradova”, *DW*, (1. III. 2012.), <www.dw.com/hr/zaboravljena-djeca-velikih-gradova/a-15775158>, (19. VIII. 2017.).
- ZIEGLER, JEAN, *Imperij srama: Refeudalizacija svijeta*, Izvori, Zagreb, 2007.